

Alâeddin Dârü's-sifâsi

SELÇUKLULAR'DA PSİKOLOJİK SAĞLIK HİZMETLERİ: KONYA BÎMARHÂNESİ ÖRNEĞİ

MUSTAFA OTRAR

Genel iyilik hâli olarak nitelenebilecek sağlık, insan hayatının en merkezi ihtiyaçlarından biridir. Beden sağlığı ilk akla gelen sağlık alanı olarak görünse de psikolojik sağlık da bu cümledendir. Beden ve/veya ruh sağlığı bozulduğunda insanlar şifa ararlar ve tedavi için çeşitli kişi ve kurumlarda başvururlar. Bu hâli ile sağlıklı olma ihtiyacı kişisel olduğu kadar kamusal bir ihtiyaç alanına dönüşür. Nitekim eğitim ve güvenlik gibi sağlık da birçok ülke için hemen her yönü ile (iktisâdî, işgörenler, mekânlar v.b.) devletçe desteklenir ve hatta hizmetler ücretsiz biçimde sunulur. Bu şekilde devleti temsilen çeşitli kurumlar sağlık alanındaki sorumlulukları üstlenip icra ederler.

Şu bir gerçek ki sağlık hizmetlerinin özellikle kamusal boyutu devleti şekillendiren iradenin insan felsefesiyle şekillenir. Hastaya, hastalığa ve sağlık hizmeti veren kurumlara bakış bu felsefeden etkilenir. Nitekim bunun en yakın ve en iyi örnekleri Covid-19 salgınında gözlenmiştir. Sözüm ona medenî olarak tanımlanan birçok ülkede huzurevleri sakinlerinin zaten yaşlı

oldukları gerekçesi ile tedavileri yapılmamış ve bir bakıma ölüme terk edilmişlerdir. Konu tarihsel derinliği ile incelendiğinde medeniyetlerin beslendikleri insan felsefesinin psikolojik sağlık hizmetlerinin sistematüğini belirlediği de görülebilir. Söz gelimi psikolojik problemlerin bir sağlık problemi olarak görülüp görülmemesi buna örnek teşkil eder. Orta Çağ Avrupa'sında psikolojik sağlıkları bozulmuş kişilerin içlerine şeytan girmiş olduğu gerekçesi ile damgalandıkları, tedavileri bir yana bu gerekçe ile ağır şekilde cezalandırıldıkları (yakıldıkları) bilinmektedir.

Türkler, bilinen ilk dönemlerinde tedavi ihtiyaçlarını din adamı sayılabilecek kamlardan karşılamakta olsalar da Uygurlar devrinde artık din ve tıp birbirinden ayrılmıştır. İslâmiyet öncesi Türklerde Şamanizm kökenli uygulamalar tedavi uygulamalarının, şamanlar da sağlık erbabının yerini alır ve uzun süre de bu hizmetlerin kaynağını oluşturur. İlerleyen yıllarda iyi eğitilmiş, toplumda saygınlığı olan ve ağırlıklı bitkisel tedavi uygulayan

otacılar, ilâçla tedavi uygulayan emçiler, yine Türk hekimler olarak nitelenebilecek atasagunlar medeniyet iklimindeki yerlerini alırlar. Karahanlılar, Gazneliler özellikle de Selçuklu Devleti döneminde tıp hizmeti ve eğitimi veren önemli kurumlar inşa edilmeye başlanmıştır. Türk medeniyetinin genelinde ama özeldede Anadolu medeniyeti içinde ruh sağlığı hizmetleri kendine özgü biçimde güçlü bir yer tutar. İslâmiyet'in kabulünden sonra yeniden şekillenen medeniyet tasavvuru içinde ruh sağlığı hizmetleri de nasibini alır. Selçuklular'da bîmâristanlar ve dârü's-şifâlar hatta kervansaraylar da sağlık hizmetlerinde yer edinmiştir. Öyle ki hekimlerden bazıları seyyar olarak çarşı ve pazarlarda hastaları tedavi etmekteydiler. Örneğin Şamlı Muhaddeb adındaki bir hekimin hastalarını çarşılarda para karşılığı hasta tedavi ettiği nakledilmektedir. Savaşlarda orduyla birlikte hareket eden seyyar bîmâristanlar, saray bîmâristanları da mevcuttu.

İslâmiyet, Selçuklulardan itibaren sunulan sağlık hizmetlerindeki bu edeplilik hâli üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de insan, varlıkların en yücesi ve şerefli olarak yer alır. Bu sebeple İslâmiyet, insanın beden ve ruh sağlığı ile yakından ilgilenmiş, akıl hastalarına şefkatle muamele edilmiştir. Nitekim Nisa Suresi 5. Ayetinde "Allah'ın size geçinmek için verdiği mallarınızı aklı ermezlere vermeyin, onları besleyin, giydirin ve kendilerine tatlı ve güzel sözler söyleyin." emri ile ahlâklanmış İslâm toplumlarında 'delilik' bir sağlık problemi, bir hastalık olarak kabul edilmiş, kişilere de ona göre muamelede bulunulmuştur. Bu gruptan insanlar bir tür sosyal koruma altına alınmışlardır. Daha

8. yüzyıl başında (707), akıl hastaları, için hastanelerde ayrı bir kısım ayrılması gereği duyulmuş ve ruh hastaları kısmı açılmış, Harun Reşid devrinde de ilk bağımsız akıl hastanesi kurulmuştur (792).

Diğer sağlık hizmetleri yanında ruh sağlığı hizmeti de sunan Bimarhâneler, diğer adı ile Bîmâristanlar da teşekkül ettirilmeye başlanan sağlık kurumlarıdır. Selçuklularda da bu kurumlara bîmâristan denmekle birlikte şifâhâne veya mârîstân adı da verilir. Nişabur'da Alpaslan'ın, Bağdat'ta Melikşah'ın Şam'da da Nurettin Mahmut Zengi'nin yaptırdığı bîmâristanlar bunlara örnek olarak verilebilir. Selçuklular, sosyal devlet anlayışı ekseninde bu sağlık kurumlarını yönetmiş; ihtiyaç sahiplerine, yolculara ve diğer hastalara belli bir müddet ücretsiz tedavi uygulamışlardır. Selçuklu Türkleri devrinde ruh hastalarının tedavisi için "ocaklar" yani (hastane köyler) da teşekkül etmiştir. Bu hastane köylerde hastalar ücretsiz barındırılıp tedavi edilmiştir ki, buna karşılık o köyün halkı da ziraat ve ticaretinden elde ettiği kazancından vergiden muaf tutulmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde ruh sağlığı hizmetleri için dönemin en parlak hâlini yaşayan bîmâristanlar bir devlet siyaseti olarak da yaygınlaştırılır. Devlet adamları bizâtihi onları takip eder ve dahası devletin tamamında verilen sağlık hizmetleri vakıf sistemi vasıtasıyla ücretiz olarak sunulurdu. Bu dönemde açılan en ünlü Bimarhânelerden birisi de Konya Bimarhânesi diğer adı ile Darüşşifayı Alâiye'dir. Anadolu Selçukluları için bir medeniyet merkezi ve ayrıca başkent de olan Konya'da Sultan Melikşah Dönemi'nde

“Tedavi hizmetleri sunulurken insanlar arasında bir ayrım gözetilmemekle birlikte fakir olanlara öncelik tanınmıştır.

Tüm hastalarla birlikte akıl hastalarına tedavileri için gereken ilaçlar bedelsiz şekilde verilmiş ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır. Kapasite olarak Konya ve çevresine hitap edecek güçte olduğu, başkent dışından ve taşradan gelenlere de hizmet verdiği hem kadın hem de erkek hastaları kabul ettiği bilinmektedir.”

1113'te açılan bu Bimarhâne aynı zamanda Konya'nın bilinen ilk bimaristanı olarak dikkat çeker. Kamil Şahin tarafından alana tanıtılan vakfiyede darüşşifanın hicri tarihle 1 Şaban 506'da (Miladi 21 ocak 1113) yaptırıldığı kaydedilmektedir. Yer olarak Alaeddin Tepesi'nin kuzey yönünde konumlanan yapı Konya Surları'nın Ertaş kapısı olarak adlandırılan girişinin dışında, Gömeç Hatun Tekkesi'nin yakınında yer almıştır. Bimarhâne günümüze ulaşmadığı için mimari özellikleri tam olarak bilinmemektedir. Yapının, Konya'nın 1097'de başkent olmasından çok kısa bir süre sonra açılmış olması Selçuklu medeniyetinin insan felsefesini ortaya koymasından manidardır.

Burada tedavi hizmetleri sunulurken insanlar arasında bir ayrım gözetilmemekle birlikte fakir olanlara öncelik tanınmıştır. Tüm hastalarla birlikte akıl hastalarına tedavileri için gereken ilaçlar bedelsiz şekilde verilmiş ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır. Kapasite

olarak Konya ve çevresine hitap edecek güçte olduğu, başkent dışından ve taşradan gelenlere de hizmet verdiği hem kadın hem de erkek hastaları kabul ettiği bilinmektedir. Bünyesinde çeşitli yardımcı elemanların yanında bir baştabip (hekim-i evvel), bir hekim şakirdi ile birlikte bir de hassaten bimarhânececinin görev yapması da ayrıca önemlidir.

Konya Bimaristanı bir tıp okulu ve mescidi ile birlikte külliye şeklinde yapılandırılmıştır. Şemseddin b. Hebel (Hibl), Taceddin el-Bulgari, Tabip Şerafeddin Yakub ve Burhaneddin Ebu Bekir gibi çok ünlü hekimlerin görev yaptığı merkez aynı zamanda tıp eğitimi sağlama açısından da güçlü bir yere sahipti. Devrin Hipokratı olarak tanımlanan Burhaneddin Ebu Bekir (Burhaneddin Ebu Bekir b. Yusuf b. Muhammed el-Hekim) özellikle dikkat çeker. Kendisine hekim olarak tayin edilirken yazılan emirnamede birçok güzel sıfatının yanında “hasta ve malulleri tedavi

ederken ustalikle ve şefkatle muamele etmesi, hasta ve deliler arasında fark gözetmemesi” gibi meziyetlerine de vurgu yapılmıştır. Akıl hastalıklarının tedavisine gösterilen ilgi, hassasiyet ve profesyonellik dönemin medeniyet ufkunun ulaştığı noktayı betimlemesi açısından manidardır. III. Alâeddin Keykubâd Döneminde burası hakkında “sığınılacak” bir yer nitelimesinde de bulunmaktadır.

Konya Bimarhânesi’ne dair kayıtlar bu merkezin yüzyıllarca akıl hastalarına hizmet verdiğini ve merkezin 19. yüzyılın ortalarına kadar faal olduğunu göstermektedir. Bütün bu bilgiler Konya Darüşşifası’nın Anadolu Selçuklularının en önemli darüşşifalarından biri olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Altıntaş, A. (2008). Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası, 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, (Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir, Öztan Öncel, Yusuf Küçükdağ, Berrin Okka, Sezer Erer), Konya: I, 56-69.
- Aydınoglu, Y. (2009). Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Hatipoğlu, F. (2017). Bir Sağlık Kurumu Olarak Anadolu’da Bimâristanlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- İçmeli, C. (1988). Türk-İslam Tababeti ve Darüşşifalar. Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler), 2(1), 157-175.
- Kesik, M. (2020). Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi. Tarih Dergisi, 71(1), 115-144.
- Küçükdağ, Y. (1989). Konya’da Alaeddin Dârü-şifası, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı. Osmanlı Araştırmaları IX, 347-359.

- Ocak, Z.İ. (2018). Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20. Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar. Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Songar, A. (1986). Ruhî Hayatımız. İstanbul: Tercüman Tesisleri.
- Tan, H. (1992). Psikolojik Danışma ve Rehberlik: Teori ve Uygulama, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1992.